

21. YÜZYILDA CAYDIRMA TEORİSİ VE PRATIĞİNİN DEĞİŞİMİ*

Change of Deterrence Theory and its Practice in 21st Century

Oktay BİNGÖL**

Öz

Caydırma, Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabet ve mücadelede nükleer ve stratejik konvansiyonel silahların kullanımı ve tehdidine dayalı olarak gelişmiştir. Realizmin uluslararası politikada ontolojik kabulleri ve güvenliğe yaklaşımı klasik caydırma teorisinin rasyonel karar verme modeli ile stratejik etkileşimde doğrusal tırmanma yaklaşımı bağlamında gelişimine yol açmıştır. Soğuk Savaş döneminde açıklayıcı gücü nispeten fazla olan kuramın Soğuk Savaş sonrası dönemin ilerleyen yıllarında bu özelliği yetersiz kalmıştır. 21. Yüzyıl stratejik ortamının aktörler, konular, vasıtalar ve stratejiler boyutlarında hibritleşen özellikleri caydırmaya yeni bakış açıları gerektirmektedir. Bu makalede, 21. yüzyılda hibrit ortamın özellikleri tartışılarak doğrusal olmayan caydırmanın gerekliliği tespit edilmekte ve ana esasları ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Caydırma Teorisi, Klasik Caydırma, Soğuk Savaş, Hibrit Ortam, Doğrusal Olmayan Caydırma.

Abstract

Deterrence had developed in the Cold War period and was based on the use of nuclear and strategic conventional weapons. Realist security conception in international relations have resulted in the development of the classical deterrence theory in the context of the rational decision-making mechanism and the linear escalation model. The explanatory power of the theory was relatively higher in the Cold War period, but remained insufficient after the Cold War. The characteristics of 21. Century strategic environment which hybridized in terms of the actors, topics, means and strategies require new perspectives. In this article, the necessity of a non-linear deterrence is discussed and its main points are outlined.

Keywords: Deterrence Theory, Classical Deterrence, Cold War, Hybrid Environment, Non-Linear Deterrence.

* **Makale Geliş Tarihi:** 08.04.2021 **Yayına Kabul Tarihi:** 15.05.2021

** Doç. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü,
e:mail: oktaybingol@arel.edu.tr, Orcid: 0000-0002-4794-5656.

21. YÜZYILDA CAYDIRMA TEORİSİ VE PRATIĞİNİN DEĞİŞİMİ

GİRİŞ

Caydırma, tarihsel olarak devletlerin birbiriyle rekabet ve çatışmasında, bireylerin yaşam ve güç mücadelesinde ve siyasi otoritelerin toplumlarını kurallara itaate zorlamasında olduğu gibi sürekli var olmuştur. Kelimenin, korku ve dehşet salmak olan etimolojik kökeni de kavramın tarihsel derinliğini desteklemektedir. Eski dönemlerden itibaren soysal bilimciler de bugünkü anlamıyla olmasa da güç sergileyerek ve tehdit ederek saldırganı caydırmanın gerekliliğini işaret etmişlerdir.

Uluslararası ilişkiler ve güvenlik çalışmalarında caydırma, devletlerin hasımlarına karşı uyguladığı etkili bir strateji olarak yer bulur ve klasik anlamıyla Soğuk Savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Sovyetler Birliği arasındaki nükleer rekabete odaklanır. Bu anlamda caydırma, Soğuk Savaş ile birlikte literatürde ve politika yapım çevrelerinde yaygın kullanıma kavuşmuş ve temel olarak nükleer silahların varlığı ve kullanım tehdidiyle özdeşleşmiştir. Soğuk Savaş sonrasında günümüze kadar geçen çeyrek yüzyılı aşan sürede stratejik güvenlik ortamında ve uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan gelişmeler caydırmanın teoriği ve pratiğini değiştirmiştir.

Bu makalede muhtelif aktörlerin etkileşimde bulunduğu 21. yüzyılın stratejik ortamında klasik caydırma kuramının varsayımlarının ve doğrusal yaklaşımının açıklayıcı gücünün azaldığı, bunun yerine doğrusal olmayan bir yaklaşıma ihtiyaç olduğu öne sürülmektedir. Makale dört bölüm olarak hazırlanmıştır. Birinci bölümde caydırmanın strateji ile ilişkisi sorgulanmakta ve devletler tarafından sıklıkla başvurulan diğer bir strateji olan zorlama ile benzerlik ve farklılıkları incelenmektedir.

İkinci bölümde caydırma, hedef/amaç, mekân, zaman, kapsam, seviye ve aktör sayısı ölçütlerine göre sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma tarihsel süreçte farklı devletler tarafından, değişik coğrafyalarda ve muhtelif gelişmelere karşı uygulanan caydırma türleri incelenerek

örneklendirilmektedir. Bölümde, hedef/amaç bakımından esirgeme ve cezalandırma yoluyla caydırma; mekân bakımından doğrudan ve genişletilmiş caydırma; zaman ölçütüne göre acele ve genel caydırma ayrıntılı olarak incelenmektedir. Ayrıca kapsam bakımından dar ve geniş kapsamlı caydırmaya, seviye ölçütünde stratejik, operatif ve taktik caydırmaya ana özellikleriyle değinilirken; çok aktörlü caydırmanın uygulamadaki değeri vurgulanmaktadır.

Üçüncü bölümde caydırmanın, caydırıcı ve caydırılanın etkileşimde bulunduğu en az iki aktörlü, dinamik ve karmaşık bir etkileşim sürecinde oynanan stratejik bir oyun olduğu yaklaşımından hareketle süreç ve dinamikleri incelenmektedir. Bu kapsamda rasyonel karar almanın dışında caydırmanın sonucunu etkileyen diğer faktörler tartışılmaktadır. Makalenin dördüncü bölümünde, günümüz stratejik ortamının caydırma açısından değişimi ile geleneksel askeri vasıtalarla ziyade bilgi, siber ve ekonomik vasıtaları kapsayan ve doğrusal olmayan çatışma ortamı aktörlerin hibritleşmesi dikkate alınarak incelenmektedir. Bu kapsamda doğrusal olmayan çatışma ve rekabet ortamında doğrusal olmayan caydırmanın esasları tartışılmaktadır.

CAYDIRMA VE ZORLAMA: KAVRAMSAL VE PRATİK ETKİLEŞİM

Bir aktörün (temel olarak devlet) diğer bir aktörle etkileşiminde uygulayacağı stratejiler üç genel başlıkta sınıflandırılabilir (Şekil-1): Uzlaşmacı stratejiler, kontrol amaçlı stratejiler ve zorlayıcı stratejiler.¹ Uzlaşmacı strateji aktörün kuvvet kullanmadan ve tehdide başvurmadan diğer aktör(ler)e göre kendi stratejileri ve hedeflerini ayarlamayı ifade eder. Kontrol amaçlı stratejide kuvvete sadece rakibin stratejik seçimini sınırlamak için başvurulur. Örneğin tartışılmalı bir alanda savunma tedbirleri

¹ Lawrence Freedman-Srinath Raghavan, "Coercion", Paul. D. Williams, der., *Security Studies: An Introduction*, Routledge, New York 2008, s. 217.

21. YÜZYILDA CAYDIRMA TEORİSİ VE PRATİĞİNİN DEĞİŞİMİ

alınarak rakibin/hasımın bu bölgeyi askerî harekâtla ele geçirmesi önlenir. Stratejik zorlama/zorlayıcı strateji ise kuvvetin ve tehdidin planlı ve amaçlı olarak kullanılarak rakibin stratejik seçimlerini etkilemeyi amaçlar.²

Stratejik zorlama hedef/amaç bakımından ikiye ayrılır: caydırma (*deterrence*) ve zorlama (*compellence*). Zorlama, mecbur bırakma ya da boyun eğdirme olarak da ifade edilebilir. Caydırma bir hasmın istenmeyen bir eylemi gerçekleştirmekten vazgeçmesini sağlamak için tehdit kullanılmasıdır. Zorlama ise hasmın bir şey yapmasını veya bir şey yapmayı durdurmasını sağlamak için yapılan eylemleri ifade eder. Zorlayıcı diplomasi olarak da tanımlanabilir.³

Şekil 1: Strateji ve Caydırma İlişkisi

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Caydırma ve zorlamanın farklılıkları şunlardır. Caydırmada caydırıcı açık talep ve tehditlerle hasımdan ne beklediğini ve neyin yapılmasını istemediğini beyan eder, hasmın buna açık tepkisini ve davranışını bekler. Caydırıcı ancak hasım yasakladığı davranışı yaptığında harekete geçer.

2 Mark P. Sullivan, "The Mechanism for Strategic Coercion Denial or Second Order Change", Faculty of the School of Advanced Airpower Studies, Maxwell AFB, (Unpublished Master Thesis), Alabama 1995, s. 6.

3 Thomas Schelling, *Arms and Influence*, Yale University Press, New Haven, CT. 2008, s.70-71; Alexander L. George-William E. Simons, *The Limits of Coercive Diplomacy*, Westview Press, Boulder, CO. 1994, s. 8.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Zorlamada ise aktör hasma karşı zarar veren hamle yapar. Bu hamle, ancak hasım istenen yönde cevap verdiğinde durur ve zararsızlaşır.⁴ Dolayısıyla zorlamada hasım istenen davranışı yapana kadar cezalandırıcı eylemlerde bulunulur. Burada caydırma ile temel farklılık ortaya çıkar. Caydırmada hasım yasaklanan bir hareketi yaptığında eyleme başvurulur. Caydırmada zaman sınırlaması yoktur, tehdit hasım istenmeyen şekilde davrandığında devreye girer. Dolayısıyla caydırıcı zaman baskısı olmadan harekete geçmeye hazır bekler. Zorlamada ise zorlayan bir eylem başlatır veya zamana bağlı bir yaptırım/zorlama programını geri dönülmez bir şekilde ilan eder.

Geri dönülmezlik, genellikle zorlayan tarafından parlamento ve yürütmenin kararı alınarak ve bu karar açıklanarak, ilgili birimlere gereği için gönderilerek gerçekleştirilir. Hasım istenen davranışı gösterdikçe eylem durur veya zararsız hale gelir. Zorlamada zamanlar belirgin ve katıdır. Örneğin, “istenilen bir şey önceden belirlenen tarihe kadar yapılmazsa ticari ambargo devam edecek ve askeri ambargo başlayacaktır”. Bu anlamda bir zorlama fayda ve maliyet ilişkisinin bir fonksiyonudur.⁵ ABD ve Avrupa Birliği’nin (AB) son dönemlerde Doğu Akdeniz’deki gerginliklerde Türkiye’ye uyguladığı ticari ve mali yaptırım/yaptırım tehdidi zorlamaya tipik bir örnektir. Caydırmada zaman hasmın hamlesine bağlıdır. Örneğin ablukayı delmek için hasmın harekete geçmesi gerekir. Zorlamada hasımdan ne zaman ne yapması istendiğinde ve yapılmadığında neyle karşılaşacağı açıkça belirtildiğinde başarı şansı artar. Zorlama açık bir miat içerir. Hasma davranışını değiştirmek için belirli bir süre verilir ve zaman gösterilir aksi takdirde tehdit amaçsız ve etkisiz olur.⁶

Bir aktörün kriz durumunda hasmına karşı bir hamleyi caydırma mı; yoksa zorlama amacıyla yaptığı her zaman açık değildir. Çoğu tedbirler

4 Freedman-Raghayan, a.g.e. s.218; Schelling, *Arms and Influence*, s. 73-74.

5 Robert A. Pape, “Coercion and Military Strategy: Why Denial Works and Punishment Doesn’t”, *Journal of Strategic Studies*, 4, 1992, s. 423-475.

6 Schelling, 2008, a.g.e., s. 71-73.

21. YÜZYILDA CAYDIRMA TEORİSİ VE PRATİĞİNİN DEĞİŞİMİ

iki amaca da hizmet edebilir. Caydırma için uygulanan bir tedbire karşın, örneğin abluka, hasım eylemine devam ettiğinde savaşa dönüşme riski taşır. Hasım bunun farkında olarak ve caydırmanın geri adım atacağını bilerek hamlesine devam edebilir. Bu karmaşık ve tehlikeli sürecin yönetimi aktörlerin kapasitesi, deneyimleri, itibarları, stratejik kültürleri ve liderlerin yetenekleri ile bağlantılıdır. Birçok durumda hasmın rasyonel olmayan davranışları ölçülemeyeceğinden, ağır sonuçları olan tehdidin uygulanıp uygulanmayacağı ancak uygulandığında ortaya çıkar.⁷ Bu durumda caydırmanın dinamiklerinden ziyade, hasar kontrolü ve hamleyi kaybederek geri çekilme ya da sıcak çatışmayla sonlanacak tırmanma sürecine girilir.

Bu farklılıklara karşın caydırma ve zorlama tamamen farklı iki strateji olarak görülmez. İkisi bazı durumlarda birleşir ve iç içe geçer. Örneğin şiddet içeren çatışmada iki aktör birbirine zarar verebilir ve misillemeler görülür; fakat iki taraf da pes etmez ve kazanamaz, tıkanma ortaya çıkar. Bu durumda aktörlerin hangi eylemleri caydırma hangileri zorlama anlayamaz. İki taraf muharebeye başladığında savunma ve taarruz amaçlı eylemler anlayamadığı gibi caydırma ve zorlama eylemleri arasındaki fark da kaybolur. Küba Krizi (1962) sürecinde ABD, Sovyetler Birliği'ni başladığı füze mevzileri inşasını durdurması için ağır yaptırım ve misillemeyle zorlarken, Sovyet gemilerinin Küba'ya füze nakliyatını ablukayla engellemeye çalışıyordu (caydırma). Sovyetler Birliği ise misliyle karşılık vereceğini ve ABD'nin korkunç sonuçlara (nükleer saldırı) katlanmak zorunda kalacağını beyan ediyordu. Bu ortamda aktörlerin davranışlarını kesin bir ayrıma tutmak zordur.⁸

7 Schelling, 2008, a.g.e., s. 70.

8 Freedman-Raghayan, a.g.e. s. 218.

CAYDIRMA TÜRLERİ

Önceki bölümde genel olarak değinilen ve zorlama ile farkları ortaya konulan caydırma, uluslararası politikada bir aktörün diğer bir aktörü, silahlı saldırı gibi arzu edilmeyen ve çıkarlarına aykırı eylemlere başvurmasını sınırlamak ve eyleminden vazgeçirmek için kuvvet kullanması veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunmasıdır. Caydırıcılık, en genel anlamda karşı tarafı olası bir davranıştan vazgeçirmek için vasıtaların bilinçli olarak kullanılmasına yönelik strateji olarak tanımlanabilir. Kesin ve yakın bir saldırı olmadığı hâlde, taraflar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde kullanılan etkili bir yöntemdir. İkna boyutundan bakıldığında caydırma, diğer tarafı belirli bir davranış biçimini seçmesinin maliyetinin faydasından çok olacağına ikna etmektir. Caydırma diğer aktörün istenmeyen eylemini engellemek veya durdurmak için yapılan eylemleri ve çabayı kapsar.⁹

Yukarıdaki tanımlama Batı, özellikle ABD kaynaklıdır. Doğu'dan bakıldığında Çince *weishe zhanlue* caydırma stratejisi olarak tercüme edilir ve "hasmı boyun eğmeye zorlamak için askeri güç gösterisi veya askeri güç kullanma tehdidi" anlamına gelir.¹⁰ Çin yaklaşımında caydırma iki genel işleve sahiptir: bir şey yapmaktan vazgeçirme ve bir şey yapmaya veya yapmamaya ikna. İki ana işleve dayanan tanımlama zorlama ve caydırma arasındaki ayrımı reddeder.¹¹ Çin'in yaklaşımında caydırma kapsamlı bir politikadır, belirli tip silah ve yeteneklerle istenmeyen eylemi önlemeyi değil belirli siyasi hedefleri gerçekleştirmeyi amaçlar.¹²

9 Michael Mazarr, "Understanding Deterrence, Perspective", *Rand Cooperation*, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE200/PE295/RAND_PE295.pdf, (Erişim Tarihi: 10.06.2020), s. 2.

10 Cheng Dean, "Chinese Views on Deterrence", *Joint Force Quarterly*, 60, <https://www.questia.com/magazine/1G1-275489748/chinese-views-on-deterrence-celebration-of-50th-anniversary>, (Erişim Tarihi: 11.08.2020), s. 92.

11 Aynı yer.

12 Cheng Dean, "Evolving Chinese Thinking About Deterrence: The Nuclear Dimension", *The Heritage Foundation Backgrounder*, 3240, 2017, https://www.heritage.org/sites/default/files/2017-08/BG3240_0.pdf, (Erişim Tarihi: 12.06. 2020), s. 1.

21. YÜZYILDA CAYDIRMA TEORİSİ VE PRATİĞİNİN DEĞİŞİMİ

Caydırma, amaç, mekân, zaman ve kapsam bakımından olduğu gibi harekât seviyelerine ve aktör sayılarına göre sınıflandırılabilir. Amaç bakımından iki geleneksel tür söz konusudur: (1) esirgeme/yoksun bırakma (*denial*) yoluyla caydırma, (2) cezalandırma (*punishment*) yoluyla caydırma (Tablo-1).

Amaç bakımından	Esirgeme yoluyla caydırma, Cezalandırma yoluyla caydırma
Mekân bakımından	Doğrudan caydırma, Genişletilmiş caydırma
Zaman bakımından	Acele (yakın) caydırma, Genel caydırma
Kapsam bakımından	Dar kapsamlı caydırma, Geniş kapsamlı caydırma
Seviyelerine göre	Stratejik caydırma, Operatif ve taktik caydırma
Aktör sayısına göre	Tek hasmı caydırma, Birden fazla hasmı caydırma Tek başına caydırma, Kolektif caydırma

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Esirgeme suretiyle caydırma, rakibin eyleminin başarı şansını yok etme ve uygulanabilirliğini ortadan kaldırma amaçlı stratejileri kapsar. Bu şekilde potansiyel saldırganın amacını gerçekleştirme özgüveni ortadan kaldırılır. Örneğin hasmın işgal ve kontrol etmek istediği kritik bölgeye saldırı öncesi yeterince güçlü askeri birlikler konuşlandırıldığında, rakip

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

eylemini yapamaz duruma gelir.¹³ Yeterli kuvvet konuşlandırılmadığında saldırganı önemli bir avantaj sağlanır ve oyun kaybedilir. Esirgeme yoluyla caydırma temel olarak üç unsuru içerir: (1) Bir taahhüt ya da söz edimi, (2) Söz edimini savunmak için atılacak adımların hissettirilmesi, (3) Uygulama.

Birçok durumda saldırganı caydırmak ona karşı savunmak anlamına gelir. Bu nedenle çoğu durumda caydırma yeteneği savunma yeteneği ile özdeşleşir. Esirgeme yoluyla caydırmada başarıyı sağlayan faktörlerin başında, toprak işgalini amaçlayan durumlarda ilgili yerel bölgedeki güç dengesi gelir. Ancak esirgeme yoluyla caydırma sadece aktörün üstün askeri kapasitesine indirgenemez. Askeri kapasitenin varlığı ile caydırıcı ve caydırılanla ilgili iç ve dış, bilişsel ve rasyonel, politik ve sosyo-ekonomik birçok faktör etkileşimde bulunur.

Caydırmanın diğer türü cezalandırma suretiyle caydırmadır. Bu türde, bir aktör hasmını bir saldırıya ve istenmeyen bir eyleme başvurduğunda misilleme ve yaptırım gibi ciddi cezalarla tehdit eder. Caydırıcı caydırmaya çalıştığı aktörü sadece savunma tedbirleri olarak değil aynı zamanda aktöre ağır maliyete neden olacak eylemlere başvurarak vazgeçirmeye çalışır.

Esirgeme yoluyla caydırmanın, cezalandırma yoluyla caydırmaya göre daha sonuç alıcı olduğu ve rakibi ikna edeceği kabul görür.¹⁴ Cezalandırma yoluyla caydırmada saldırganın beyan edilen cezaların uygulanacağı konusunda ikna edilmesi karmaşık bir konudur. Saldırgan caydırıcının kapasitesini, niyetini ve kararlılığını sorgular, cezalandırma tehditlerinin sözde kalacağına, misilleme ve tırmanma riski nedeniyle

13 Andre Beaufre, *Deterrence and Strategy*, Praeger, New York 1965, s. 21-22; Beaufre, *a.g.m.*, s. 51; Thomas Schelling, *The Strategy of Conflict*, Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1980, s.131; Mazarr, 2018, *a.g.m.*, s. 2; Patrick M. Morgan, *Deterrence: A Conceptual Analysis*, Sage Publications, Beverly Hills, California 1983, s. 32.

14 Paul Huth-Bruce Russett, "Deterrence Failure and Crisis Escalation", *International Studies Quarterly*, 32(1), 1988, s. 42.

21. YÜZYILDA CAYDIRMA TEORİSİ VE PRATİĞİNİN DEĞİŞİMİ

uygulanmayacağına inanır. Caydırma sürecinde caydırıcı yerine getiremeyeceği tehditlere başvurduğunda ve caydırılan bunun farkına vardığında zayıflık ortaya çıkar ve caydırma başarısız olur.

Caydırmanın mekânsal kapsam bakımından iki türünden bahsedilebilir: Doğrudan ve genişletilmiş caydırma.¹⁵ Doğrudan caydırma, bir devletin kendi topraklarına yapılacak bir saldırıyı önlemek ve/veya durdurmak için alacağı tedbir ve eylemlerdir. Genişletilmiş caydırma ise devletin kendi toprakları dışında ulusal çıkarlarıyla ilişkili olarak müttefiklerine yapılacak saldırıları caydırmayı amaçlar. Doğrudan caydırma tüm devletlerin belirli ölçülerde yapabilecekleri ve kararlı olacakları caydırma tipidir. Genellikle ulusal güvenlik, beka ve toprak bütünlüğünün korunması ile ilişkili konular kararlılığı artırır. Çoklu faktörler nedeniyle genişletilmiş caydırıcılık doğrudan caydırıcılıktan daha zordur. Askerî harekât gerekleri açısından bakıldığında, bir hasım saldırısının ana vatan ötesindeki bölgelerde caydırılma zorluğu açıktır. Ana vatandan uzak bölgelere kuvvet ve askeri kapasite konuşlandırmak ve bu kapasiteyi idame etmek zordur. Aslında bu zorluk yakından dengelemenin (*onshore balancing*) doğasındaki zorlukla ilişkilidir. Bir aktör çıkarlarının bulunduğu ve bu nedenle rakipleri dengeleme ihtiyacı olan bir bölgeye kuvvet ve diğer kapasite konuşlandırarak dengelemeye başvurduğunda yakından (*onshore*) dengeleme, aksine kapasitesinin büyük bölümünü ana vatanında tutup, ilgili bölgede kendisiyle uyumlu ittifaklar ve bağdaşmalar teşkil edip vekil kuvvetler/unsurlar kullandığında uzak dengeleme (*offshore balancing*) olarak adlandırılır.¹⁶ Soğuk Savaş koşullarında bile Sovyetler ve ABD her zaman ve her bölgede yakın dengelemeyi, dolayısıyla genişletilmiş caydırmayı uygulayamamıştır.

Genişletilmiş caydırmada güvenilirlik ve inandırıcılığı artırmak, hasmı ana vatandan uzaktaki bölgelerdeki saldırıya da ana vatana yapılmış

¹⁵ Mazarr, a.g.m., s. 3; Huth-Russett, a.g.m., s. 15-18.

¹⁶ Oktay Bingöl, "Changing Balancing Behaviors in Turkish Foreign Policy During AKP Period (2002-2019)", *Akademik Bakış*, 13(25), 2019, s. 55.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

saldırı gibi hızlı ve etkili karşılık verileceğine ikna etmek için tedbirlere başvurulur. İttifak anlaşmalarında kolektif savunma maddesinin yer alması ve “birimize karşı yapılan saldırıya hep birlikte karşılık vereceğiz” beyanı yaygındır. Varşova Paktı Anlaşması’nın 4. maddesi ve NATO Anlaşması’nın 5. maddesi bunun en tipik örnekleridir. Hasımın saldırılarını caydırmak için tehdit altındaki topraklara yeterli miktarda kuvvet konuşlandırma diğer bir inandırıcılık/güvenirlik tedbiridir. Soğuk Savaş’ın sonrasında da bu tür kuvvet konuşlandırmaları yapılmaktadır. Türkiye’nin 8 Haziran 2017’de Resmî Gazetede¹⁷ yayımlanan Kanun ile Katar’a askeri birlik konuşlandırması, Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerinin Katar’a olası saldırısını caydırmaya yönelik bir hamle olarak görülür. Türkiye’nin 3 2 Ocak 2020’de TBMM’de kabul ettiği Libya’ya kuvvet konuşlandırma kararı da¹⁸ ittifak halinde olduğu Ulusal Uzlaşî Hükümeti’ne muhalif Ulusal Ordu’nun (Halife Haftar’ın ordusu) saldırısını caydırma amaçlıdır. Caydırıcı etki itibariyle, müttefiki saldırıya uğradığında karşılık vermekten başka seçeneği olmadığı algısı yaratmayı amaçlar. Ancak ülkelerin yaşamsal ulusal çıkarları tehdit altında olmadıkça ağır maliyetlere katlanılmayacağı algısını değiştirmek kolay değildir.

Caydırmanın diğer bir ayrımı genel ve acele (yakın zamanlı) caydırma şeklinde yapılır. Genel caydırma önceden başlamış, devam etmekte, bir süre daha devam edecek olandır, nispeten uzun dönemlidir. Genel caydırma iki hasım devletin, birisi herhangi bir yerde saldırı planlamasa bile, diğerinin aralarındaki güç dengesini ve statükoyu korumak için askeri kapasitesini sürdürmesini de ifade eder.¹⁹ Acele (yakın zamanlı) caydırma kısa dönemi kapsar ve özellikle kriz ortamında ortaya çıkan ani ve spesifik

17 “Asker Gönderme Meclis’te Kabul Edildi: Mehmetçik Katar’a”, *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/asker-gonderme-mecliste-kabul-edildi-mehmetcik-katara-40483245>, (Erişim Tarihi: 12.03.2021).

18 “Libya Tezkeresi TBMM Genel Kurulu’nda Kabul Edildi”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/libya/libya-tezkeresi-tbmm-genel-kurulunda-kabul-edildi/1690170>, (Erişim Tarihi: 21.01.2021).

19 Morgan, a.g.e., s. 28.

21. YÜZYILDA CAYDIRMA TEORİSİ VE PRATİĞİNİN DEĞİŞİMİ

bir tehdidi acil tedbirlerle göğüslemeyi amaçlar.²⁰ Diğer bir ifadeyle acele caydırma iki hasım devletten biri ciddi olarak saldırıyı diğeri ise bunu önlemek için karşı tedbiri kullanmayı planladığında ortaya çıkar.²¹ Soğuk Savaş boyunca Sovyetler ve ABD'nin etki alanlarındaki ülkelerde saldırı ile iç karışıklık çıkartmaya yönelik eylemlere karşı tedbirler ve cezalandırma/misilleme beyanları ve planları genel caydırmanın içinde görülür. Küba Krizi ve sonrasında Türkiye'den füzelerin kaldırılması dâhil ABD ve Sovyetler' in karşılıklı hamleleri ise acele caydırma olarak görülür.

Genel caydırmanın acele caydırmadan daha kolay olduğu kabul görür. Hasım uzun yıllar saldırgan eyleme girişmeyebilir. Ancak bir kriz anında saldırgan bir politikayı rasyonel seçim olarak belirleyebilir. Bu an acilen ve kuvvetli bir şekilde caydırma yapılmasını gerektirir. Bu tür caydırmada başarılı olabilmek birçok nedenle güçlükler içerir. Öncelikle hasım seçtiği saldırgan hareket tarzı için yeterince hazırlık zamanına sahip olmuş, fayda ve maliyet analizi yapmış ve yeterli kapasiteyi tahsis etmiştir. Dolayısıyla bu durumda geri adım atması çok daha zordur.²² Bu nedenle genel caydırma planlamasında ani çıkacak durumları da karşılayacak stratejiler geliştirilmesi önem kazanır.

Caydırma kapsam bakımından da farklılaşır. Dar kapsamda caydırma askeri strateji ve vasıtalara odaklanır.²³ Geniş bağlamda caydırma ise tehditlere odaklanır ve caydırma vasıtalarına askeri kapasiteye ilaveten ekonomik ve mali vasıtaları, diplomatik hamleleri, bilgi harekâtı ve dolaylı stratejileri dâhil eder. Vasıtalarındaki farklılığa karşın iki yaklaşım caydırmanın genel tanım ve amacında uzlaşır. Caydırma dar kapsamda hasmı hedeflerini gerçekleştirmekten alıkoymak, geniş kapsamda ağır

20 Lawrence Freedman, *Deterrence*, Polity Press, London 2004, s. 40-42; Richard N. Lebow-Janice G. Stein, "Deterrence: The Elusive Dependent Variable", *World Politics*, 42(3), 1990, s. 336-342; Jack S. Levy, "When Do Deterrent Threats Work", *British Journal of Political Science*, 18(4), 1988. s. 489-489.

21 Huth-Russett, *a.g.m.*, s. 30; Morgan, *a.g.e.*, s. 28.

22 Morgan, *a.g.e.*, s. 42-44.

23 Freedman, *a.g.e.*, s. 26-40.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

cezalar verdirme tehdididir.²⁴ Her iki hâlde hasmın başarı olasılığını veya diğer çıkarlarını tehdit ederek maliyet fayda hesabını etkileme çabasıdır.²⁵

Caydırma daha geniş bir bağlamda sadece tehditleri değil, güvence, teşvik ve ödülleri de kapsar. Burada da amaç hasmı saldırının maliyetli olduğuna ve tercih edilmemesi gerektiğine ikna etmek, kazançlar sunarak saldırı dışındaki seçenekleri çekici kılmaktır.²⁶ Bu geniş bakış açısı caydırmayı bir vazgeçirme kavramı içinde görür. Bu yaklaşım caydırma en basit tanımıyla "hasmı saldırı amaçlı seçtiği seçeneğin maliyet ve risklerine ikna etmek"²⁷ düşünüldüğünde değer bulur. Uluslararası politikada gerçekte büyük güçler tehdit ve ödülü bir arada kullanır. Örneğin Kuzey Kore, ABD ve Avrupa tarafından nükleer silahlar için bir taraftan tehdit edilirken aynı zamanda nükleer programdan vazgeçmesi durumunda ekonomik yardımla yaklaşılr. Tehdit odaklı stratejilerin başarı vadetmediği görüldükçe "havuç-sopa stratejisi" daha fazla kullanım alanı bulmaktadır.

Caydırma, planlama ve uygulama seviyelerine göre stratejik, operatif ve taktik caydırma olarak sınıflandırılır. Stratejik caydırmada politik-askeri stratejik seviyede tespit edilen genel amaçlara ulaşmak için ulusal veya ittifakın güç bileşenleri kullanılır. Hedef üst seviyedeki karar vericilerin algılarının ve kararlarının şekillendirilmesidir. Operatif seviye stratejik caydırma amaçlarına sahip olunan vasıtaları ilişkilendirir, hasmın orta düzey karar vericilerini hedefler. Taktik seviye ise uygulayıcılar düzeyinde spesifik eylemleri ifade eder. Caydırmanın başarısı üç seviyedeki faaliyetlerin uyumuna bağlıdır.

Caydırma, aktör sayısı bakımından da farklı alt kategoriler üretir. Caydırılan ve caydırmanın tek başlarına olduğu (birebir) etkileşim istisnadır.

24 Robert Jervis, "Deterrence and Perception", *International Security*, 7(3), 1983, s. 4.

25 Morgan, a.g.e., s. 37.

26 Paul Huth, "Deterrence and International Conflict: Empirical Findings and Theoretical Debates", *Annual Review of Political Science* 2, 1999, s. 29-38; Freedman, a.g.e., s. 55-59.

27 Alexander L. George-Richard Smoke, *Deterrence in American Foreign Policy: Theory and Practice*, Columbia University Press, New York 1974, s. 11.

21. YÜZYILDA CAYDIRMA TEORİSİ VE PRATIĞİNİN DEĞİŞİMİ

Caydırıcı çoğunlukla müttefikleri ile hareket eder ve caydırılanın müttefiklerini de hesaba katar. Bu durumda caydırıcılar-caydırılanlar etkileşimi ortaya çıkar ve caydırma süreci karmaşıklaşır.

Yukarıda açıklanan ve Tablo-1'de gösterilen sınıflandırmaya ilaveler de yapılmaktadır. Örneğin Mehmetçik'e göre "kendi başlarına bir teori olmayıp farklı sıfatlar eklenmiş caydırıcılık stratejileri bulunmaktadır: varoluşsal caydırıcılık, özelleştirilmiş caydırıcılık, pivot caydırıcılık ya da tekaüt caydırıcılık".²⁸

KLASİK CAYDIRMANIN SÜRECİ VE DİNAMİKLERİ

Caydırma, caydırıcı ve caydırılanın etkileşimde bulunduğu en az iki aktörlü, dinamik ve karmaşık bir etkileşim sürecinde oynanan stratejik bir oyundur. Bir saldırganı hedefinden ve eyleminden caydırmak için caydırıcının sahip olduğu potansiyel kapasite temel oluşturur. Bu kapsamda saldırı bölgesinde kuvvet dengesi önemli bir faktör olmakla birlikte tek başına caydırmanın başarısı ve başarısızlığını belirlemez.²⁹ Birçok durumda saldırgan doğrudan hedefini gerçekleştirmekte yeterli kapasiteye sahip olduğunu ve caydırıcının tehdidin ve önleminin işe yaramayacağını hesaplar ancak yerel boyutun ötesindeki mülahazalar ve toplam sonuçlardan kaçınma düşüncesi harekete geçmeyi engeller.

Caydırmada algının rolü diğer faktörlerden daha önemlidir. Saldırganın caydırılması, eyleminin nesnel olarak ölçülmüş ve rasyonel olarak muhakeme edilmiş sonuçları, caydırıcının mutlak ve nispi gücü vb. faktörlerin ötesinde saldırganın bu faktörleri ve başarı şansını algılamasına bağlıdır. Bu nedenle algılar caydırmanın başarı ve başarısızlığında temel

²⁸ Hakan Mehmetçik, "21. Yüzyıl için Caydırıcılık: Teori ve Pratikte Neler Değişti", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11(22), 2011, s. 34.

²⁹ George-Smoke, a.g.e., s. 530.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

değişken olarak kabul edilir.³⁰ Algılar ise karar vericilerin bilişsel ve psikolojik özellikleri, sosyal öğrenmeleri, deneyimleri, ideolojik bakışları ve liderlik tipleri ile şekillenir.³¹

Liderlerin karar verme süreçlerinde çeşitli ön yargılardan, kalıplaşmış tutumlardan ve grup dinamiklerinden etkilendikleri bilinmektedir. Mintz ve DeRouen³² bunları; uzun vadeli sonuçlardan ziyade kısa vadeli kazançlara odaklanma, karar verme sürecindeki etkili birinin tercihine sadık kalma, tek seçeneğe kilitlenme, kendi lehine yorumlama (hüsnükuruntu), grup düşüncesi etkisinde kalma, aşırı güven, gücünü abartma ve rakibi küçümseme, nesnel bilgiyi ihmal etme, gruplar arasında güç mücadelesi ve rekabet şeklinde sıralar.

Diğer taraftan liderlerin risk alma eğilimleri ya da riskten kaçınma yaklaşımları caydırmada önemlidir. Liderler kazançların tehlikeye girdiği durumlarda riskten kaçınmaya, kayıplar söz konusu olduğunda ise risk almaya eğilimlidirler.³³ Siyasiler iç siyasi desteklerini kaybedecekleri durumda risk almaya yatkın olurlar. Riskten kaçınan liderlerin caydırılması daha kolaydır. Dolayısıyla caydırma stratejilerinin her durumun özgün koşullarını ve dinamiklerini analiz ederek, hasımların güçlü ve zayıf taraflarını/hassasiyetlerini dikkate alarak, karar vericilerin zaafı, psikolojik ve bilişsel özelliklerini inceleyerek planlanıp uygulanması gerekir.³⁴ Bu tür ihtiyaca cevap vermek için krize uyarlanmış/özelleştirilmiş caydırıcılık (tailored deterrence) öne çıkmaktadır.

Hasmın krizdeki niyetinin anlaşılması caydırmanın başarısı için

30 Jervis, 1983, *a.g.m.*, s. 4.

31 Janice G. Stein, "Rational Deterrence Against Irrational Adversaries", T. V. Paul, Patrick M. Morgan-James J. Wirtz, der., *Complex Deterrence: Strategy in the Global Age*, University of Chicago Press, Chicago 2009, s. 63-65; Morgan, *a.g.e.*, s. 120-121.

32 Alex Mintz-Karl DeRouen, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, Cambridge 2010, s. 39.

33 Mintz-DeRouen, *a.g.e.*, s. 84.

34 "Nuclear Posture Review, 2018", *Office of the Secretary of Defense*, <https://dod.defense.gov/News/SpecialReports/2018NuclearPostureReview.aspx>, (Erişim Tarihi: 06.07.2020), s. 26.

21. YÜZYILDA CAYDIRMA TEORİSİ VE PRATİĞİNİN DEĞİŞİMİ

başlangıç noktasını oluşturur. Morgan'a göre de hasmın motivasyonu caydırmadan sonuç alınmasında en önemli faktördür.³⁵ Bu kapsamda hasım krizi yaratırken hangi tür çıkarlarını gerçekleştirmek istediği önem kazanır. Devletin bekası, toprak bütünlüğünün parçalanması tehlikesi, iktidardan düşme ve yargılanma vb. yaşamsal çıkarlar söz konusu olduğunda caydırma zorken, müttefike yardım vb. ikincil çıkarlarda caydırma mümkündür. Tarihsel süreçte hasımların saldırgan davranışlarının sadece fırsatları kullanmak ve genişleme amacından değil, değişen durumlara ve ortaya çıkan yaşamsal tehditlere cevap verme ihtiyacından kaynaklandığı görülmüştür. Irak 1990'da Kuveyt'i işgal ederken Saddam'ın asıl motivasyonlarından birisi İran ile on yıl süren savaşın yarattığı ekonomik çöküşün iktidarını tehdit etmesi ve Soğuk Savaş'ın bittiği dönemde küresel ortamdaki belirsizlik ve karmaşanın uygun fırsat olarak görülmesiydi.

Caydırma süreci caydırıcı-caydırılan arasında karmaşık bir etkileşim sürecidir. Bu etkileşim sürecinde caydırılan aktörün caydırıcının niyetini, talebini ve talebi karşılamadığında sonucun ne olacağını açık olarak algılaması önemlidir.³⁶ Bu algılama çoğu durumda ortaya çıkmaz. Birçok durumda caydırıcı hasmın algıladığını düşünür ve buna inanır ancak hasmın algıladığı farklıdır. Hasım caydırıcının kararlılığına ve gücüne inanmayabilir. 1950'de Kore krizinde ve 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgalinde hasımlar ABD'nin caydırma hedefini ve kararlılığını tam olarak anlayamamıştır.

Klasik caydırma teorileri caydırılanın caydırıcının açıkladığı tehdidi yerine getirme kapasitesi ve arzusu ile kararlılığa sahip olduğuna

³⁵ Morgan, a.g.e., s. 164.

³⁶ George-Smoke, a.g.e., s. 561-565.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

inanmasına dayanır.³⁷ Hasım aksine inandığında caydırma başarısız olur.³⁸ Dolayısıyla caydırmanın ikna edici olması için tehdit yaparken dikkate alınması gereken faktörler ve faaliyetler şunlardır: iç ve dış kamuoyuna açık net ve kararlı açıklama, beyan ve taahhüt, ulusal saygınlığı öne koymak, yazılı anlaşmalar ve normlara dayanma, ittifak anlaşması gereğinin yerine getirileceğini vurgulama, önleyici ve uyarıcı kuvvet ve kapasite konuşlandırma, lojistik hazırlık yapma, kuvvet konuşlandırma için hava ve deniz limanlarını hazırlama, genişletilmiş caydırmada tehdit edilen müttefike silah sevkiyatı, askeri uzmanlar gönderme, ortak tatbikat ve manevralar yapma, üst düzey askeri ve sivil ziyaretleri artırma, ulusal güvenlikle ilgili kriz toplantıları yapma, kadro tatbikatları yapma.³⁹ Bunlarla birlikte caydırmanın geçmişten gelen ünü ve tehditlerinde kararlı olduğu yönündeki hasımdaki algı önemlidir.

Caydırmanın güvenilirliği temel olarak caydırmada önemli rol oynamakla beraber, bu durum özellikle genişletilmiş caydırmada daha önemlidir. Caydırmanın saldırganı kendi göreceği zararın farkında olduğuna, buna karşın açıkladığı eylemi yapacağına inandırması gerekir.⁴⁰ Caydırmanın rasyonel muhakeme yapacağını düşünen saldırgan buna genellikle ikna olmaz. Schelling, 1956'da Sovyetler Macaristan'a müdahale ederken Batı'nın hareketsiz kalmasının, Sovyetler'in daha güçlü olmasına inanmasından ve savaşa girişme riskinden değil Macaristan'da maceraya atılmanın buna değmeyeceği muhakemesinin sonucu olduğunu öne sürmektedir. Bu

37 Thazha V. Paul, "Complex Deterrence: An Introduction", T. V. Paul, Patrick M. Morgan-James J. Wirtz, der., *Complex Deterrence: Strategy in the Global Age*, The University of Chicago Press, Chicago 2009, s. 2; Jeffrey W. Knopf, "Three Items in One: Deterrence as Concept, Research Program and Political Issue", T. V. Paul, Patrick M. Morgan-James J. Wirtz, der., *Complex Deterrence: Strategy in the Global Age*, University of Chicago Press, Chicago 2009; Schelling, 1980, a.g.e., s. 11; Schelling, 2008, a.g.e., s. 36.

38 Bruce M. Russett, "The Calculus of Deterrence", *Journal of Conflict Resolution*, 7(2), 1963, s. 98.

39 Timothy W. Crawford, "The Endurance of Extended Deterrence", T. V. Paul, Patrick M. Morgan-James J. Wirtz, der., *Complex Deterrence: Strategy in the Global Age*, University of Chicago Press, Chicago 2009, s. 283-284.

40 Schelling, 2008, a.g.e., s. 36.

21. YÜZYILDA CAYDIRMA TEORİSİ VE PRATİĞİNİN DEĞİŞİMİ

noktada diğer bir çıkmaz, caydırma-saldırma kararlarını verirken hasmın her zaman rasyonel karar vereceğini düşünmektir.⁴¹

21. YÜZYILDA HİBRİT ORTAM VE DOĞRUSAL OLMAYAN CAYDIRMA

Klasik caydırma teorisi Soğuk Savaş koşullarında gelişmiş ve uygulama alanı bulmuştur. Soğuk Savaş boyunca caydırma büyük ölçüde nükleer silahların kullanılmasını engellemeye yönelikti. Soğuk Savaş ve iki kutuplu güç dengesi sona ererken başta kültürel, ekonomik, teknolojik ve siyasi küreselleşme olmak üzere çoklu faktörlerin etkisiyle güvenlik kavramı değişmeye başlamıştır. Esas itibariyle güvenlik kavramı genişlemiş ve derinleşmiştir.⁴² Bu şekilde, güvenlik askerî ve ekonomik konulara ilaveten siyasi, toplumsal, kültürel, sosyolojik, psikolojik ve çevresel konuları daha fazla ve yoğun olarak kapsayacak şekilde geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Kavramın genişlemesi bölgesel ve küresel etkileşimlerin ve kırılmalıkların artırması ve hızlanmasıyla da ilişkilidir. Genişleme, en anlaşılır şekilde “güvenlik sektörleri” kavramıyla açıklanabilmekte; güvenlik, askerî, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel sektörlerde ele alınmaktadır.⁴³ Bu anlamda, iklim değişikliği ve göç hareketlerinden terörizm ve devletler arası savaflara uzanan güvenlik sorunları ve tehditleri söz konusudur. Güvenlikle ilgili aktörler de çeşitlenmiş, devlet sayısı artmış, uluslararası örgütler ve silahlı gruplar güç kazanmış ve yaygınlaşmıştır.

Soğuk Savaş sonrası ilk dönemin caydırma düşüncesinde nükleer silahların yayılmasının engellenmesi ana amaç olmuştur.⁴⁴ Ancak, T. V. Paul, alınan tedbirlerin nükleer silahlara sahip olmayı isteyen devletleri

41 Shelling, 2008, a.g.e., s. 37.

42 Oktay Bingöl-Ali Bilgin Varlık, *15 Temmuz Sonrası Türk Ordusu: Kriz ve Çıkış*, Barış Kitap, Ankara 2017, s. 101.

43 Oktay Bingöl-Ali Bilgin Varlık, *Güvenlik Çalışmaları-I: Kuramsal Yaklaşımlar*, Hiper Kitap, İstanbul 2020, s. 2.

44 Riana Teifukova-Mehmet Seyfettin Erol, “Russian Hybrid War: From Theory to Practice”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(2), Ekim 2017, s. 45.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

caydırmada başarısının sınırlı olduğunu öne sürmektedir.⁴⁵ Nitekim Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra Pakistan (1998) ve Kuzey Kore (2007) nükleer silah edindiler.⁴⁶ İran'ın ise 2002'den itibaren nükleer silah üretmeye çalıştığı yönünde iddialar ortaya atılmış, bu iddialar yaygın kabul görmüştür.⁴⁷

Klasik nükleer caydırma teorisi dört temel varsayıma dayanıyordu: 1) Devletlerin rasyonelliği, 2) Caydırmanın ulus devletler arasında stratejik oyun olması, 3) Süper güçler arasındaki şiddetli ve sürekli rekabet ve mücadele, 4) Klasik, nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların ayrı kategori olarak devletlerin caydırma hesaplarında farklı tırmanma seviyelerine karşılık geldiği kabulü.⁴⁸

Soğuk Savaş sonrası gelişmeler bu varsayımların doğruluğunu sorgulayan bakış açılarını öne çıkarmaya başlamıştır. Öncelikle değer odaklı dış politika yönelimlerinde rasyonel bakış açısının analizlerinin bazı durumlarda sağlıklı sonuçlar vermediği görülmüştür. Kopenhag Okulu'nun güvenikleştirme kuramında vurgulandığı üzere; tehlike, tehdit ve güvenlik tanımlamaları güvenikleştirici aktörlerin kimlikleri ve hedef kitlenin algılarıyla ilişkilidir.⁴⁹ Dolayısıyla devletlerin davranışlarını maliyet-fayda hesabı kadar kimlik (dinsel, mezhepsel, etnik ve ideolojik), gurur, itibar, öz güven, ön yargı gibi bilişsel ve kültürel değişkenler de şekillendirir.

Devletlerin rasyonelliği gibi sorgulanan diğer bir kabul devletlerin özellikle dış politika kararlarında üniterliğidir. Soğuk Savaş'ın koşullarında devletler yaşamsal dış tehdit karşısında çoğunlukla tek vücut olarak tepki verirken, sonrasının değişken ve yaşamsal olmayan güvenlik koşullarında

45 Paul, a.g.m., s. 2.

46 Heywood, a.g.e., s.269-270; Charnysh, a.g.m., s. 11.

47 Vahit Leblebici-Oktay Bingöl, "İran-P5+1 Nükleer Program Görüşmelerinde Geline Aşama ve Bölgesel Etkileri", *Merkez Strateji Enstitüsü*, Rapor no:007, <http://merkezstrateji.com/assets/media/07-150107-rp07-iran-nuekleer-s2.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.06.2020).

48 Paul, a.g.e., s. 5.

49 Sinem Akgül Açıkmeşe, "Algı mı,Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri", *Uluslararası İlişkiler*, 8(30), Yaz 2011, s. 58.

21. YÜZYILDA CAYDIRMA TEORİSİ VE PRATİĞİNİN DEĞİŞİMİ

ülke ve devlet içinde farklı sesler duyulmaktadır. Soğuk Savaş sonrası hız kazanan çok boyutlu küreselleşmenin etkisiyle klasik ve nükleer caydırmanın temel analiz birimi olan ulus-devletlerin egemenliğindeki yıpranma da gözle görülürdür. İşlevlerini yerine getirmede, otorite tesisinde ve meşruiyeti devam ettirmede sorunlarla karşılaşan devletlerin, klasik caydırma teorisinin öne sürdüğü mesajı algılaması ve fayda-maliyet analizine göre hamleler yapması ve beklenen tepkileri göstermesi gerçekleşmemektedir. Bu tür devletlerin liderleri çoğu zaman kendi bekalarını devlet bekası ile özdeş görmekte ve hatta öne koyabilmektedir.

Karmaşıklaşan uluslararası güvenlik ortamında caydırmanın hangi olaylar karşısında ve ne tür vasıtalar kullanıldığında sonuç vereceğini kestirmek zorlaşmıştır. Aktör ve vasıta çeşitliliği, karmaşık karşılıklı bağımlılık ve artan bağlantılılık ile gücün ve kapasitenin çok sayıda aktöre dağılımı caydırmayı farklı düzlemlerde ele almak gereğini ortaya çıkarmaktadır. Soğuk Savaş sonrası uluslararası politikada süper güç sayısı azalırken orta ve küçük güçlerle, egemenlik iddiası bulunan silahlı devlet dışı aktörlerin sayısı artmıştır. Dolayısıyla 21. yüzyıl bir önceki asırdan farklı olarak kapasite bakımından farklı düzeylerdeki aktörlerin muhtelif konular etrafında mücadelesine, rekabetine ve iş birliğine sahne olmaktadır.

Klasik ve devlet merkezli caydırma kuramının temel dayanaklarından birini yeterli ve etkili bir güç oluşturduğundan, caydırma büyük güçlerin birbirlerine karşı ve daha zayıflara karşı uygulayacağı bir strateji olarak düşünülür ve zayıf aktörlerin caydırmayı uygulamaktan yoksun olduğu kabul edilirdi. Günümüzde iki ana gelişme büyüklere karşı zayıf aktörlere caydırma için imkân sağlamaktır. Büyük devletler çıkarları ve etki alanları gereği kendi topraklarının dışında geniş bölgelerde etkili olmaya çalışırken çok sayıda ve muhtelif tipte zayıf aktörle mücadele etmek durumundadır. Bu aktörlerin tamamı büyüklerin hâkimiyetini kabul etmemektedir.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Mücadele çatışmaya dönüşüp tırmandıkça zayıf aktörler dolaylı stratejilere başvurmaktadır.⁵⁰

Büyük güçlerin kuvvet kullanarak küçük aktörleri caydırması gittikçe zorlaşmaktadır. Şiddete başvurmayan küçük güçlere karşı kuvvet kullanımında kamuoyu sınırlayıcı etkiye sahiptir. Büyük aktör doğal olarak doğrudan stratejiler kullanma eğilimindedir. Uçak, top, tank ve füze gibi silahların küçük aktörlere karşı kullanımı çevresel zayıflığı artırırken küçük rakibe avantaj sağlamakta, küçük rakip ise doğrudan stratejiye dolaylı stratejilerle cevap vererek büyük hasmın hassasiyetlerini istismar etmektedir. Yapılan bir çalışmada güçlü aktörle zayıf aktörlerin kuvvet kullanarak yürüttükleri uzun süreli mücadelelerde ve silahlı çatışmalarda (örneğin devlete karşı isyancı grup), zayıf aktörlerin kazanma oranınının 1880-1849 arasında yüzde 11,8 iken 1850-1899'da yüzde 25, 1900-1949 arasında yüzde 35 ve 1950-1999 arasında yüzde 51 olduğu görülmüştür.⁵¹

Günümüzün uluslararası rekabet ve çatışma ortamı hibrit bir ortamdır. Bu tür ortamda askeri ve askeri olmayan vasıtalar arasındaki ayrım belirsizleşmekte; hedeflerine ulaşmak isteyen devletler geleneksel olarak askeri vasıta kabul edilmeyen siber, bilgi ve ekonomik vasıtalara daha sık başvurmaktadır.⁵² Askeri olmayan vasıtaların kullanımını düzenleyen hukuk kurallarının ve rejimlerin olmaması, yasallık ve gayri yasallık, meşruluk ve gayri meşruluk arasındaki muğlaklık, ahlaki ve etik normların kurumsallaşmış olmaması saldırgan/yayılmacı, revizyonist devletlere ve devlet dışı aktörlere hareket serbestisi sağlamaktadır.⁵³

50 Ivan Arreguín-Toft, "Unconventional Deterrence: How the Weak Deter the Strong", T. V. Paul vd., der., *Complex Deterrence: Strategy in the Global Age*, The University of Chicago Press, Chicago 2009, s. 204.

51 Ivan Arreguín-Toft, *How the Weak Win Wars: A Theory of Asymmetric Conflict*, Cambridge University Press, Cambridge 2005, s. 5.

52 John Neal, "Deterrence in a Hybrid Environment: Defending Against Non-Nuclear Threats", *Per Concordiam*, 10 (1), 2020, s. 17; Mehmet Seyfettin Erol-Şafak Oğuz, "Karma Savaş Teorisi ve Rusya-Ukrayna Savaşı", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18(2), Kış 2018, s. 402.

53 Aynı yer.

21. YÜZYILDA CAYDIRMA TEORİSİ VE PRATİĞİNİN DEĞİŞİMİ

Günümüzde üç alanın ulusal güvenlik önemi artmıştır: 1) Siber, 2) Bilgi, 3) Ekonomik. Siber araçlar askeri, ekonomik ve bilgi harekâtını desteklemek için kullanılabilir ve siber ortamdaki sistemleri tespit, baskılama, hasar verme ve tahrip etmek için yararlanılabilir. Siber saldırılar devlet dışı aktörlere ilaveten devletler tarafından barış durumunda da kullanılır, bu itibarla bu tür eylemlerin çatışma yelpazesindeki yeri tam olarak belirlenmemiştir. Düşmana/hasma karşı bilgi ve ekonomik vasıtaların kullanılması, sosyo-ekonomik yaşayışın ve her tür altyapı ağlarının aşırı dijitalleşmesi ve karşılıklı bağımlılık ve bağlantılılığının artmasının yarattığı hassasiyetler nedeniyle daha etkili olmaktadır.

Askeri olmayan vasıtalar çatışmada zamanı ve hızı değiştirmektedir. Askeri çatışmalarda yeterli ikaz ve emare veren kuvvet yığınaklanması ile kuvvetin öldürücü olarak kullanılması arasında bir ayrım vardır. Dolayısıyla sürpriz yoktur. Caydıran ve caydırılan için hazırlanmak, istihbarat toplamak, muhakeme yapmak ve karşı tedbir almak mümkündür. Diğer taraftan askeri caydırmanın en önemli özelliği karşılıklı tehditlerin ve tırmanmanın doğrusal rotasıdır. Tırmanmanın doğrusallığı, askeri vasıtaların kullanımı ve etkilerinin aktörler tarafından benzer şekilde anlaşılması anlamına gelir. Bu tür bir benzer anlama, askeri vasıtaların üreteceği sonuçların hesaplanması ve rasyonel mukayeseden kaynaklanır. Bu tür ölçülebilirliğin ve rasyonelliğin azaldığı askeri olmayan vasıtaların kullanımında klasik caydırma teorisi açıklayıcı gücünü kısmen kaybeder.

Çatışmanın doğrusal tırmanma modeli Soğuk Savaş dönemi caydırma teorisinin temelini oluşturmuştur. Bu kapsamda Herman Khan 1965'te merdiven metaforunu kullanmış,⁵⁴ alt basamaktan üstlere doğru gittikçe dikleşen bir model olarak doğrusal tırmanmayı izah etmiştir. Buna göre aktörler eylem, karşı eylem, ileri ve geri adımlar ile merdiveni çıkıp inmiştir. İnişler ve çıkışlar algılanan tehdit düzeyi ile paralellik taşımıştır. Bu

54 Emre Gündoğdu, "Uluslararası İlişkilerde Caydırma Teorisi", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 4(2), 2016, s. 4.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

benzetme özellikle ABD ve SSCB arasındaki rekabet ve tırmanmayı izah gücüne sahipti. Çünkü taraflar askeri vasıtaların nicelik ve niteliklerine vakıftı ve atılacak askeri adımın fayda maliyet analizi ve güç mukayesesi mümkündü. Soğuk Savaş sonrası artan bir şekilde görülen askeri olmayan vasıtaların kullanımında bu tür niceliksel ve niteliksel bir analiz ve mukayese zordur. Fayda ve maliyet nesnel olarak ortaya çıkarılamadığı sürece vasıtaların caydırma özelliğinin tespiti güçlükler taşır.

Bu tespitler doğrusal olmayan caydırma konseptine ihtiyacı gösterir. Doğrusal olmayan caydırma konsepti için doğrusal caydırmada olduğu gibi üç unsurun belirlenmesi gerekir: 1) Ortamın anlaşılması, 2) Ortamın görselleştirilmesi/haritalanması, 3) Caydırma yaklaşımlarının tespit ve uygulanması.⁵⁵ Ortamın anlaşılması beş ana unsura dayanır. Aslında bunlar çeşitli caydırma esaslarının yeniden ifadesidir. Öncelikle caydırılanı/hasmı tanıma gereklidir. Savaş sanatının ilk klasiklerinde vurgulanan düşmanı ve hasmı tanıma günümüz ortamında daha önemlidir. Beaufre, caydırmada düşmanın doktrini ile oynanması gerektiğini belirtir.⁵⁶

Soğuk Savaş dönemi caydırma konsepti devletleri temel alırken onları rasyonel ve üniter kabul ediyordu. Günümüz ortamında devlet içi aktörler çeşitlenmiş, karmaşıklaşmış ve devlet üniterlikten kısmen uzaklaşmıştır. Bu tür devlet, bünyesinde hiyerarşik liderliği ve lidere bağlı ademi merkezi işleyen dağınık unsurları bulunduran yeni patrimonyal devletin⁵⁷ 21. Yüzyıl sürümdür ve bu makalede "hibrit devlet" olarak tanımlanmaktadır. Bu devlet, güçlü bir liderliğin patron, çok sayıda özerk iş ve çıkar gruplarının müşteri konumunda olduğu patron-müşteri devlettir. Bu tür bir devlette patron hiyerarşik merkezi yapıyı, müşteri ise üniter olamayan ademi merkezi, özerk ve çoklu yapıyı ifade eder.

⁵⁵ Neal, a.g.m., s. 19.

⁵⁶ Andre Beaufre, *Deterrence and Strategy*, Praeger, New York 1965, s. 53.

⁵⁷ Oktay Bingöl, *Başarısız Devletler: Kavramlar, Nedenler ve Sonuçlar*, Barış Kitap, Ankara 2016, s. 123.

21. YÜZYILDA CAYDIRMA TEORİSİ VE PRATIĞİNİN DEĞİŞİMİ

Geleneksel caydırma teorisinin devletin üniterliği ve rasyonelliği patron bölümü için doğru olabilir ancak müşteri bölümünün üniterliği tartışmalıdır. Müşteri aynı zamanda çok farklı amaçlarla hareket ettiğinden rasyonellik aramak isabetli değildir. Dolayısıyla üniter devlet- hibrit devlet stratejik etkileşiminde uyumsuzluk çıkar. Hibrit devleti caydırmak için onun yapısının tespit ve analizi, elde edilecek sonuçlara uygun uyarlanmış ve esnek stratejilerin oluşturulması ve uygulanması gerekir.

İkinci olarak askeri olmayan vasıtaların ulusal güvenliğe tehditlerini kavramak öne çıkar. Siber, bilgi ve ekonomik vasıtaların etkileri henüz tam olarak kavranmamış ve askeri tehditlere karşı savunmaya ayrılan kaynak ve kapasitenin çok azı bu alanlardaki savunmaya ayrılmıştır. Zaman ve mekân sınırlaması tanımayan bu tehditlerin özelliklerinin daha iyi kavranması gereklidir.

Kavranması gereken diğer bir dinamik, devletlerin gittikçe askeri vasıtalardan ziyade askeri olmayan vasıtaları kullanmaya istekli olmalıdır. Önceki paragraflarda izah edildiği üzere bunun nedenleri arasında uluslararası hukuk kuralları ve normlardaki boşluklar gelmektedir. Günümüzde askeri olmayan vasıtaların kullanımının hangi koşullarda yasadışı ve saldırganlık olarak kabul edileceği belli değildir. Dolayısıyla aktörleri caydırıcı yaptırımların uygulanması zordur.

Dikkatlerden genellikle kaçan bir husus ise hibrit aktörlerin askeri olmayan vasıtaları aşamalı bir şekilde kullanmaları, topyekûn bir kullanımla dikkat çekmekten ve hedef olmaktan kaçınmalarıdır. Bu aslında klasik caydırma konseptinde yer bulan 'salam dilimleme' (*salami slicing*) ve 'tedricilik' (*gradualism*) uygulamalarıdır. Bu tür stratejilerin amacı, hedefe ulaşmak için aşamalı bir yoğunluk ve şiddet seviyesinde eylemler benimsemek, yüksek görünürlükteki eylemlerden kaçınmaktır. Bu şekilde hasım yatıştırılıp alıştırılarak amaca ulaşılır. Zorlayıcı tedricilik ise devletlerin ulusal güçlerinin askeri ve sert unsurlarını birikimsel

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

bir şekilde ve diğer güç unsurlarıyla senkronize ve entegre bir şekilde kullanılmasıdır.⁵⁸ Hibrit ortamda çatışmacı etkileşimlerde hibrit aktörler çok sayıda eylem yaparlar ancak doğrudan bir çatışmadan uzak dururlar. Bu tür eylemlerin toplamı saldırganı/ revizyonisti avantajlı bir konuma getirir ve hedefine yaklaştırır. Dolayısıyla saldırganı caydırma için, tüm sürecin nasıl gelişeceğini anlamak ve hibrit stratejileri analiz sürecine dahil etmek gerekir. Son olarak hibrit ortamda savaş ve barış ile çatışma ve iş birliği arasında keskin ayrımlardan ziyade gri alanların varlığının gittikçe artan önemini algılayabilmek önemlidir.

Hibrit ortamın sıralanan bu özellikleri, sadece askeri vasıtaların kullanımına odaklanmış bir çatışmanın doğrusal yelpazesinin (iki karşıt askeri çatışma ve çatışmasızlık uçları) yerine, askeri, siber, bilgi ve ekonomik sektörlerinde çatışma eşikleri iç içe geçmiş çok sektörlü bir çatışma yelpazesini düşünmeyi gerektirmektedir. Bu tür karmaşık ortamlara uygun caydırma yaklaşımları geliştirilirken, öncelikle saldırganın bu ortamda güvendiği geleneksel askeri ve geleneksel ve askeri olmayan eylemlerin arasındaki muğlaklığın ortadan kaldırılması gereklidir. Bunun için caydırmanın (devlet veya BM ve NATO gibi bir uluslararası örgütün) askeri olmayan siber, ekonomik ve bilgi eylemlerinde saldırının ne olduğunu tanımlaması, açıklaması, bu tür eylemlere karşı ne yapacağını ilan etmesi ve bu konuda kapasite ve kararlılığa sahip olduğu konusunda ikna edici olması gereklidir. Bu bağlamda klasik caydırma teorisiyle örtüşen boyutlar fazladır. Asıl yapılması gereken askeri olmayan vasıtaların hangi koşullarda tehdit ve saldırı oluşturduğuyla ilgili kural koyulması ve norm yaratılmasıdır.

Saldırgan sadece askeri vasıtalara değil, eş zamanlı ve senkronize bir şekilde siber, bilgi ve ekonomik vasıtalara başvurduğu için caydırmanın da

⁵⁸ William G.Pierce-Douglas G. Douds, Michael Marra, "Countering Gray Zone Wars-Understanding Coercive Gradualism", *Parameters*, 45(3), 2015, s. 51.

21. YÜZYILDA CAYDIRMA TEORİSİ VE PRATİĞİNİN DEĞİŞİMİ

caydırma vasıtalarına başvurmada simetriden ziyade asimetri araması ve bu dört vasıta grubunu senkronize etmesi gereklidir. Askeri olmayan vasıtaların etkilerine maruz kalan bir aktörün saldırganın kimliğini ve maruz kalınan etkinin bir saldırı sonucu olup olmadığını tespit etmesi zorlu ve karmaşık bir iştir. Özellikle siber saldırılarda saldırganın kimliğini tespit zorlaşmaktadır. Ekonomik vasıtaların kullanıldığı durumda ise eylemin savunma, misilleme ve saldırı amaçlı kullanımı eşiklerinin bilinmesi zorluğu vardır. Bu zorlu aşama geçildiğinde klasik caydırmada olduğu gibi caydırılana açık mesaj verilmesi ve caydırmanın güvenilirliği diğer iki faktördür.

Askeri olmayan vasıtaları kapsayan saldırılara karşı caydırma, esirgeme yoluyla caydırmadan ziyade cezalandırma suretiyle caydırma daha uygulanabilir bir metot olarak öne çıkar. Caydırmanı askeri olmayan vasıtalara erişmekten yoksun bırakmak ve caydırmanın kendi siber, bilgi ve ekonomik ortamını kısıtlaması, duvarlar örmesi zordur. Özellikle liberal toplumlarda serbest ticaret, açık toplum, düşünce özgürlüğü ve bilgiye erişimin kısıtlanması zordur. Dolayısıyla askeri olmayan vasıtalara karşı savunma zor olduğundan cezalandırma yoluyla caydırmanın ana yöntem olarak seçilmesi gerekir. Bunu yapabilmek askeri, bilgi ve siber alanlarda yeterli taarruz kapasitesinin, sağlam bir ekonomik ve finansal alt yapının bulunması gerekir.

21. Yüzyılın karmaşık bölgesel güvenlik ortamında devlet dışı aktörlerin (DDA)⁵⁹ varlığı öne çıkmaktadır. DDA'ların caydırılması, devletler ile DDA'lar arasındaki siyasi amaçlar, hedefler, kapasiteler, ağırlık merkezleri, stratejiler ve taktikler, örgütsel yapılar ve siyasi kararlılık bakımından asimetriler nedeniyle karmaşık bir konudur. Bu karmaşa DDA'nın caydırılmasını zorlaştırır. İlk olarak devlet dışı aktörlerin karar vericilerini tespit etmenin güçlükleri vardır. Karar vericilerin karar alma anlayışlarını, psikolojik ve

59 Oktay Bingöl, "Devlet Dışı Aktörler ve Diplomasi", Oktay Bingöl-Selma Şekercioğlu, der., *Diplomaside Değişim, Kuramlar, Kavramlar ve Uygulamalar*, Barış Kitap, Ankara 2020, s. 235.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

bilişsel özelliklerini, örgütlerin içindeki bürokratik güç mücadelesini ve farklı bileşenleri tespit etmek zordur. Devlet dışı aktörler maliyet ve faydayı devlet aktörlerine göre farklı değerlendirirler. Farklı hedeflere, değerlere sahip olurlar ve bunları ele geçirmek için farklı vasıtalara başvururlar. Diğer taraftan devlet dışı aktörlerle iletişim sınırlı olduğundan caydırmanın mesajını iletmesinin güçlükleri vardır. Özellikle terör örgütlerine karşı uygulanan caydırma eylemlerinin bu örgütleri engellemekten ziyade halkın mağduriyetine ve sivil zayıyata neden olduğunda istismara imkân sunması diğer bir çıkmazdır.

Günümüzde DDA'ların önemli bir kısmı şiddet kullanımında uzun bir süreç içinde uzmanlaşmıştır. Bazı DDA'lar konvansiyonel ve asimetrik vasıtalara, ekonomik, bilgi ve siber kapasiteye sahiptir. Çoğunluğu bir ya da birkaç büyük ve orta güçte devletin patronluğu ve himayesinde olduklarından kapasiteleri önemli oranda artar. Örneğin Hizbullah, Hamas ve PKK gibi DDA'lar uzun süredir patron devletlerden destek alırlar. Son dönem çatışmaları, özellikle Orta Doğu'da çok sayıda DDA'nın patron devlet himayesinde doğuşuna zemin hazırlamıştır.

DDA'lara yönelik caydırma konseptinin DDA'ların yukarıda belirtilen hibrit özelliklerini dikkate alması gerekir. Hizbullah ve İsrail'in 2006-2008 yıllarındaki çatışması bir DDA ve bir devletin karşılıklı caydırma stratejilerine tipik bir örnektir. Hizbullah, İsrail'e karşı asimetriyi kullanırken, İsrail savunma ağırlıklı caydırma ve ofansif ağırlıklı stratejik zorlamanın karışımını kullandı. DDA büyük devlet desteği aldığı ve onun vekili olarak hareket ettiğinde caydırılması daha zordur. DDA bu durumda uluslararası ortamda koruma bulur ve meşruiyet kazanır.

21. YÜZYILDA CAYDIRMA TEORİSİ VE PRATIĞİNİN DEĞİŞİMİ

SONUÇ

Klasik caydırma teorisi; devletlerin rasyonelliği, caydırmanın ulus devletler arasında stratejik oyun olması, süper güçler arasındaki şiddetli ve sürekli rekabet ve mücadele ve klasik, nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların ayrı kategori olarak devletlerin caydırma hesaplarında farklı tırmanma seviyelerine karşılık geldiği kabullerine dayanmaktaydı. Bu bağlamda günümüze kadar caydırmanın esirgeme ve cezalandırma suretiyle uygulanmasında askeri yetenekler ve bu yeteneklere dayanan güç mukayesesi öne çıkıyordu. Soğuk Savaş boyunca gelişen ve uygulama alanı bulan klasik caydırma konseptlerinin 21. Yüzyıl stratejik ortamına ihtiyacı uyarlanma belirgindir.

21. Yüzyılda uluslararası politikanın aktörleri arasındaki çatışmacı etkileşim; askeri olmayan vasıtaların yaygın olarak kullanıldığı ve aktörlerin karmaşıklaştığı ve hibritleştiği bir stratejik ortama işaret etmektedir. Günümüz stratejik ortamında devletlerin bir bölümü de karmaşıklaşmış ve üniterlikten uzaklaşmış, bir anlamda "hibrit devletler" ve bir kısım devletler kadar güçlü ancak resmen devlet olarak tanınmayan siyasi aktörler ortaya çıkmıştır.

Klasik caydırma teorisinin temel iki varsayımını-üniterlik ve rasyonellik- hibrit devletlerin ve devlet dışı aktörlerin algılarını, karar süreçlerini ve davranışlarını anlamak ve tahmin etmek için uygulamak zordur. Diğer taraftan günümüz stratejik güvenlik ortamında askeri ve askeri olmayan vasıtalar arasındaki ayırım belirsizleşmekte; hedeflerine ulaşmak isteyen devletler ve diğer aktörler siber, bilgi ve ekonomik vasıtalara daha sık başvurmaktadır. Günümüz ortamında caydırmanın başarısında önemli bir faktör, savaş- barış ve çatışma-iş birliği arasında keskin ayrımlardan ziyade gri alanların varlığının gittikçe artan önemini algılayabilmektedir.

21. Yüzyıl stratejik güvenlik ortamının sıralanan bu özellikleri, sadece askeri vasıtaların kullanımına odaklanmış bir çatışmanın doğrusal yelpazesinin (iki karşıt askeri çatışma ve çatışmasızlık uçları) yerine, askeri, siber, bilgi ve ekonomik sektörlerinde çatışma eşikleri iç içe geçmiş çok sektörlü bir çatışma yelpazesini düşünmeyi gerektirmektedir. Caydırma stratejileri geliştirilirken, öncelikle saldırganın hibrit ortamda güvendiği geleneksel askeri ve geleneksel ve askeri olmayan eylemlerin arasındaki muğlaklığın ortadan kaldırılması gereklidir. Yapılması gereken askeri olmayan vasıtaların hangi koşullarda tehdit ve saldırı oluşturduğuyla ilgili kural koyulması ve norm yaratılmasıdır.

Saldırgan 21. Yüzyıl stratejik ortamında sadece askeri vasıtalara değil, eş zamanlı ve senkronize bir şekilde siber, bilgi ve ekonomik vasıtalara başvurduğu için caydırmanın da caydırma vasıtalarına başvurmada simetriden ziyade asimetri araması ve bu dört vasıta grubunu senkronize etmesi gereklidir. Askeri olmayan vasıtaları kapsayan saldırılara karşı caydırma, esirgeme yoluyla caydırmadan ziyade, askeri olmayan vasıtalara karşı savunma zor olduğundan, cezalandırma yoluyla caydırmanın ana yöntem olarak seçilmesi gerekir. Bunu yapabilmek için askeri, bilgi ve siber alanlarda yeterli taarruz yeteneğinin, sağlam bir ekonomik ve finansal alt yapının bulunması gerekir.

21. YÜZYILDA CAYDIRMA TEORİSİ VE PRATİĞİNİN DEĞİŞİMİ

KAYNAKÇA

“Asker Gönderme Meclis’te Kabul Edildi: Mehmetçik Katar’a”, *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/asker-gonderme-mecliste-kabul-edildi-mehmetcik-katara-40483245>, (Erişim Tarihi: 12.03.2021).

“Deterrence Operations: Joint Operations Concept version 2.0.”, *US DOD JOC*, https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/concepts/joc_deterrence.pdf?ver=2017-12-28-162015-337, (Erişim Tarihi: 28.05.2020).

“Libya Tezkeresi TBMM Genel Kurulu’nda Kabul Edildi”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/libya/libya-tezkeresi-tbmm-genel-kurulunda-kabul-edildi/1690170>, (Erişim Tarihi: 21.01.2021).

“Office of the Secretary of Defense-2018”, *Nuclear Posture Review*, <https://dod.defense.gov/News/SpecialReports/2018NuclearPostureReview.aspx>, (Erişim Tarihi: 06.07.2020).

“SHBP-Soviet Hydrogen Bomb Program”, *Atomic Heritage Foundation*, <https://www.atomicheritage.org/history/soviet-hydrogen-bomb-program>, (Erişim Tarihi: 07.06.202).

AÇIKMEŞE, Sinem Akgül, “Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri”, *Uluslararası İlişkiler*, 8(30), Yaz 2011, s. 43-73.

ANDENAES, Johannes, “Deterrence: A Historical Perspective”, *Jrank*, <https://law.jrank.org/pages/956/Deterrence-historical-perspective.html>, (Erişim Tarihi: 17.04. 2020).

ARREGUÍN-TOFT, Ivan, “Unconventional Deterrence: How the Weak Deter the Strong”, T. V. Paul vd., der., *Complex Deterrence: Strategy in the Global Age*, University of Chicago Press, Chicago 2009, s. 204-221.

ARREGUÍN-TOFT, Ivan, *How the Weak Win Wars, A Theory of Asymmetric Conflict*, Cambridge University Press, Cambridge 2005.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

BEAUFRE, Andre, *Deterrence and Strategy*, Praeger, New York 1965.

BİNGÖL, Oktay, "Changing Balancing Behaviors in Turkish Foreign Policy During AKP Period (2002-2019)", *Akademik Bakış*, 13(25), 2019, s. 53-77.

BİNGÖL, Oktay, "Devlet Dışı Aktörler ve Diplomasi", Oktay Bingöl-Selma Şekercioğlu, der., *Diplomaside Değişim, Kuramlar, Kavramlar ve Uygulamalar*, Barış Kitap, Ankara 2020.

BİNGÖL, Oktay, "Rusya'nın Nükleer Caydırma Konsepti", *Merkez Strateji Enstitüsü*, Rapor No: 0012, <http://merkezstrateji.com/assets/media/12-rapor-012-rus-nuek-s1.pdf>, (Erişim Tarihi: 14.05.2020).

BİNGÖL, Oktay, *Başarısız Devletler: Kavramlar, Nedenler ve Sonuçlar*, Barış Kitap, Ankara 2016.

BİNGÖL, Oktay-Ali Bilgin Varlık, *15 Temmuz Sonrası Türk Ordusu: Kriz ve Çıkış*, Barış Kitap, Ankara 2017.

BİNGÖL, Oktay-Ali Bilgin Varlık, *Güvenlik Çalışmaları-I: Kuramsal Yaklaşımlar*, Hiper Kitap, İstanbul 2020.

CHARNYSH, Volha, "A Brief History of Nuclear Proliferation", <https://www.wagingpeace.org/uploads/2012/11/>, (Erişim Tarihi: 16.05.2020).

CHENG, Dean, "Chinese Views on Deterrence", *Joint Force Quarterly* 60, <https://www.questia.com/magazine/1G1-275489748/chinese-views-on-deterrence-celebration-of-50th-anniversary>, (Erişim Tarihi: 11.08.2020).

CHENG, Dean, "Evolving Chinese Thinking About Deterrence: The Nuclear Dimension", *The Heritage Foundation Backgrounders*, 3240, 2017, https://www.heritage.org/sites/default/files/2017-08/BG3240_0.pdf, (Erişim Tarihi: 12.06.2020).

CRAWFORD, Timothy W., "The Endurance of Extended Deterrence", T. V. Paul, v.d., der., *Complex Deterrence: Strategy in the Global Age*, University of Chicago Press, Chicago 2009, s. 277-303.

21. YÜZYILDA CAYDIRMA TEORİSİ VE PRATIĞİNİN DEĞİŞİMİ

DOCKRILL, Saki, "The Road to NSC 162/2", *Eisenhower's New-Look National Security Policy, 1953-61*, Palgrave Macmillan, London 1996.

EROL, Mehmet Seyfettin-Şafak Oğuz, "Karma Savaş Teorisi ve RusyaUkrayna Savaşı", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18(2), Kış 2018, s. 399-415.

FOUCAULT, Michel, *Hapishanenin Doğuşu*, İmge, Ankara 2015.

FREEDMAN, Lawrence, *Deterrence*, Polity Press, London 2004.

FREEDMAN, Lawrence, Raghavan, Srinath, "Coercion", Paul. D. Williams, der., *Security Studies: An Introduction*, Routledge, New York 2008, s. 216-228.

GEORGE, Alexander L., Smoke, Richard, *Deterrence in American Foreign Policy: Theory and Practice*, Columbia University Press, New York 1974.

GEORGE, Alexander L., *The Limits of Coercive Diplomacy*, Westview Press, Boulder CO 1994.

GOLDSTEIN, Seth M. vd., "Deterrence Theory", John T. Ishiyama-Marijke Breuning, der., *21st Century Political Science: A Reference Handbook*, Sage, Thousand Oaks, California 2011, s. 368-375.

GÜNDOĞDU, Emre, "Uluslararası İlişkilerde Caydırma Teorisi", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 4(2), 2016, s. 1-22.

HEUSER, Beatrice, "The Development of NATO's Nuclear Strategy", *Contemporary European History*, 4(1), 1995, s. 37-66.

HEYWOOD, Andrew, *Global Politics*, Palgrave, London 2011.

HUTH, Paul, "Deterrence and International Conflict: Empirical Findings and Theoretical Debates", *Annual Review of Political Science*, 2, 1999, s. 25-48.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

HUTH, Paul-Bruce Russett, "Deterrence Failure and Crisis Escalation", *International Studies Quarterly*, 32(1), 1988, s. 29-45.

JERVIS, Robert, "Deterrence and Perception", *International Security*, 7(3), 1983, s. 3-30.

JERVIS, Robert, "Rational Deterrence: Theory and Evidence", *World Politics*, 41(2), 1989, s. 183-207.

KNOPE, Jeffrey W., "Three Items in One: Deterrence as Concept, Research Program and Political Issue", T. V. Paul vd., der., *Complex Deterrence: Strategy in the Global Age*, University of Chicago Press, Chicago 2009, s. 31-57.

LEBLEBİCİ, Vahit-Oktay Bingöl, "İran-P5+1 Nükleer Program Görüşmelerinde Geline Aşama ve Bölgesel Etkileri", *Merkez Strateji Enstitüsü*, <http://merkezstrateji.com/assets/media/07-150107-rp07-iran-nuekleer-s2.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.06.2020).

LEBOW, Richard N., "Misconceptions in American Strategic Assessment", *Political Science Quarterly*, 97(2), 1982, s. 187-206.

LEBOW, Richard N.-Stein, Janice G., "Deterrence: The Elusive Dependent Variable", *World Politics*, 42(3), 1990, s. 336-369.

LEVY, Jack S., "When Do Deterrent Threats Work", *British Journal of Political Science*, 18(4), 1988, s. 485-512.

MAZARR, Michael, "Understanding Deterrence", *Rand Cooperation*, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE200/PE295/RAND_PE295.pdf, (Erişim Tarihi: 10.06.2020).

MEHMETCİK, Hakan, "21. Yüzyıl için Caydırıcılık: Teori ve Pratikte Neler Değişti", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11(22), 2011, s. 31-59.

21. YÜZYILDA CAYDIRMA TEORİSİ VE PRATIĞİNİN DEĞİŞİMİ

MINTZ, Alex-Karl DeRouen, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, Cambridge 2010.

MORGAN, Patrick M., *Deterrence: A Conceptual Analysis*, Sage, Beverly Hills, California 1983.

NEAL, John, "Deterrence in a Hybrid Environment: Defending Against Non-Nuclear Threats, *Per Concordiam*, 10(1), 2020, s. 17-23.

PAPE, Robert A., "Coercion and Military Strategy: Why Denial Works and Punishment Doesn't", *Journal of Strategic Studies* 15, 4, December 1992, s. 423-475.

PAUL, Thazha V., "Complex Deterrence: An Introduction", T. V. Paul vd., der., *Complex Deterrence: Strategy in the Global Age*, University of Chicago Press, Chicago 2009, s. 1-30.

PIERCE, William vd., "Countering Gray Zone Wars-Understanding Coercive Gradualism", *Parameters*, 45(3), 2015, s. 51-55.

QUINLIVAN, James T.- Olga Olikier, "Nuclear Deterrence in Europe: Russian Approaches to a New Environment and Implications for the United States", *Rand Report* www.rand.org/content/.../RAND_MG1075.pdf, (Erişim Tarihi: 03.06.2020).

RUSSETT, Bruce M., "The Calculus of Deterrence", *Journal of Conflict Resolution*, 7(2), 1963, s. 97-109.

SCHELLING, Thomas, *Arms and Influence*, Yale University Press, New Haven 2008.

SCHELLING, Thomas, *The Strategy of Conflict*, Harvard University Press, Cambridge 1980.

STEIN, Janice G., "Rational Deterrence Against Irrational Adversaries", T. V. Paul vd., der., *Complex Deterrence: Strategy in the Global Age*, University of Chicago Press, Chicago 2009, s. 61-70.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

SULLIVAN, Mark P., "The Mechanism for Strategic Coercion Denial or Second Order Change", Faculty of the School of Advanced Airpower Studies, Maxwell AFB, (Unpublished Master Thesis), Alabama 1995,

TEİFUKOVA, Riana-Mehmet Seyfettin Erol, Russian Hybrid War: From Theory to Practice", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(2), Ekim 2017, s. 33-67.

21. YÜZYILDA CAYDIRMA TEORİSİ VE PRATIĞİNİN DEĞİŞİMİ

STRUCTURED ABSTRACT

Classical deterrence theory was developed and implemented during the Cold War. Throughout the Cold War, deterrence was largely aimed at preventing the use of nuclear weapons. It was mainly based on the assumptions of the rationality of states, that deterrence was a strategic game between nation states, the existence of fierce and constant competition and struggle between superpowers, and classical, nuclear, biological and chemical weapons as separate categories corresponded to different levels of escalation in the deterrence calculations of states. In this context, military capabilities and the comparison of power based on these abilities stood out in the implementation of deterrence through denial and punishment until today.

As the Cold War and the bipolar balance of power came to an end, the concept of security began to change with the effect of multiple factors, especially cultural, economic, technological and political globalization. Essentially, the concept of security has expanded and deepened. In this way, security has spread over a broad spectrum to encompass political, social, cultural, sociological, psychological issues in addition to military and economic ones.

The expansion of the security concept, on the other hand, is the result of the increase and acceleration of regional and global interactions and fragilities. Enlargement can be explained most clearly with the concept of "security sectors". In this regard, security is dealt with in the military, political, economic, social and environmental sectors. In this sense, there are security problems and threats ranging from climate change and migration movements to terrorism and inter-state wars. Security-related actors also diversified, the number of states increased, international organizations and armed groups gained strength and became widespread.

Considering the changes in the post-Cold War, it seems evident that there is a need for adaptation of classical deterrence concepts, which developed and found application during the Cold War to the 21st century strategic environment.

Conflicting interaction between actors of international politics in the 21st century points to a strategic environment in which actors become complex and hybrid, and non-military means are widely used. In today's strategic environment, some states have become more complex and less-unitary. In this sense, "hybrid states" and political actors that are not officially recognized as states, but as powerful as some states have emerged. The two basic assumptions of classical deterrence theory - unitarity and rationality - are difficult to apply to understand and predict the perceptions, decision processes and behavior of hybrid states and non-state actors. On the other hand, in today's strategic security environment, the distinction between military and non-military means is getting ambiguous. States and other actors seeking to achieve their goals use cyber, information and economic means more frequently.

An important factor in the success of deterrence in today's environment is to be able to perceive the increasing importance of the existence of gray areas rather than the sharp distinctions between war-peace and conflict-cooperation.

These enumerated features of the 21st century strategic security environment require considering a multi-sectoral spectrum of conflict with intertwined thresholds of conflict in the military, cyber, information and economic sectors, rather than the linear spectrum (two opposing ends of military conflict and non-conflict) of a conflict which focuses solely on the use of military means. In developing deterrence strategies, it is necessary to eliminate the ambiguity between traditional military and non-military actions that the attacker relies on in a hybrid environment.

21. YÜZYILDA CAYDIRMA TEORİSİ VE PRATIĞİNİN DEĞİŞİMİ

As the attacker uses not only military tools but also cyber, information and economic tools simultaneously and synchronously in the strategic environment of the 21st century, the deterrent has to look for asymmetry rather than symmetry and synchronize these four groups of means in deterrence. Against the offensive of non-military means, deterrence by punishment, rather than denial, should be chosen as the main method, since it is difficult to defend against non-military means. In order to do this, there must be sufficient attack capability in the military, information and cyber fields and a sound economic and financial infrastructure.

The presence of non-state actors (NSA-DDA in Turkish) stands out in the complex regional security environment of the 21st century. The deterrence of NSAs is a complex issue due to the asymmetries between states and NSAs in terms of political goals, capacities, centers of gravity, strategies and tactics, organizational structures and political determination.

This confusion makes the NSA difficult to deter. First, there are difficulties in identifying non-state actors' decision-makers. It is also difficult to determine decision makers' psychological and cognitive characteristics, bureaucratic power struggle within organizations and different components. Non-state actors evaluate costs and benefits differently. On the other hand, since communication with non-state actors is limited, there are difficulties in conveying the deterrent's message. It is another dilemma that deterrence actions against terrorist organizations do not prevent these organizations, but rather provide opportunities for exploitation when they cause public suffering and civilian casualties. The deterrent concept for NSAs should take into account the hybrid characteristics of NSAs and the features of 21st century strategic environment mentioned above.